

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Mart 2023, Cilt 7, Sayı 1

Atf/Citation: Özdil, H.; Ekinci, S. (2023). "Şâhî Divânı'nda Efsanevi, Mitolojik Şahıslar ve Hayvanlar". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 7(1), s. 130-142.

Hatice ÖZDİL* Sevda EKİNCİ**

Şâhî Divânı'nda Efsanevi, Mitolojik Şahıslar ve Hayvanlar ***

Legendary Mythological Persons and Animals in Şâhî's Divan

ÖZ

Divan şiirinde kullanılan efsanevi unsurlar başlı başına bir inceleme konusudur. Anlam katmanı yaratmak ve hayal dünyasını zenginleştirmek isteyen şâirler yüzyıllar boyunca, tahayyül ettikleri bu dünyayı tasvir ve tahrirde bu sembollerden faydalanmışlardır. Klasik Türk edebiyatı, özellikle Arap ve Fars kültürlerinden etkilenen bir edebiyattır. Bu sebeple etkilendiği kültürlerin mitolojik unsurlarına da şiirde sıkça yer verilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Bayezid (Şâhî), şiirlerinde mitolojik kavramlara sıkça yer veren şâirlerdendir. Divan'da yer verilen bu mitolojik öğeler genellikle Arap, Fars ve Yunan kökenlidir. Bu durum klasik Türk şiirinin kültürel zenginliğini de göz önüne sermektedir. Bu çalışmada önce divan şiirinde mitolojik unsurların yeri ve önemine değinilecek, ardından Şâhî kısaca tanıtılarak, divanında yer bulan mitolojik unsurlar şu iki ana başlık altında ele alınacaktır: Efsanevi şahıslar ve efsanevi hayvanlar. Divan şiirinin dünyasını örnekler üzerinden yorumlamak, kullanılan kavramları anlamak için bu tür çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüze kadar, araştırmacılar tarafından farklı divanlarda bu unsurların kullanımı incelenmiş ve bazı sonuçlar ortaya koyulmuştur. Bu çalışma da bu alana bir katkı olması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şâhî, Şehzâde Bayezid, mitoloji, divan edebiyatı, efsâne.

ABSTRACT

The legendary elements used in divan poetry is a subject of examination in itself. Poets, who want to create a layer of meaning and enrich their imagination, have benefited from these symbols for centuries in describing this world they have imagined. Classical Turkish literature is a literature influenced by Arabic and Persian cultures. For this reason, the mythological elements of the cultures that he was influenced by are frequently included in the poem. Şehzade Bayezid (Şâhî), son of Süleyman the Magnificent, is one of the poets who frequently includes mythological concepts in his poems. These mythological elements in the Divan are generally of Arab, Persian and Greek origin. This situation also reveals the cultural richness of classical Turkish poetry. In this study, first the place and importance of the mythological elements in the divan poetry will be mentioned, then the Şâhî will be briefly introduced and the mythological elements in his Divan will be discussed under two headings: Legendary persons and mythical animals. More such studies are needed to interpret the world of divan poetry through examples and to understand the concepts used. Until today, the use of these elements in different divans has been examined by researchers and some results have been revealed. This study was made with the intention of contributing to this field.

Keywords: Şâhî, Şehzade Bayezid, mythology, divan literature, legend.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, haticeozdil85@gmail.com ORCID: 0000-0001-6372-7272

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, ekincisevda313@gmail.com ORCID: 0000-0002-8118-2293

*** [Araştırma Makalesi], Geliş Tarihi: 20.12.2022 Kabul Tarihi: 13.02.2023 Yayın Tarihi: 25.03.2023 DOI: 10.31465/eeder.1221979

Giriş

Göçebe hayatları sebebiyle dünyanın dört bir yanına dağılan Türkler, farklı uluslarla etkileşim içinde olmuş, bu etkileşim kültürel aktarımı beraberinde getirmiştir. Divan şiirine de yansıyan bu kültür alışverişi farklı uluslara ait kültürel unsurların şiirlerde kullanılmasına olanak sağlamıştır. İslâmî Türk edebiyatı daha ziyade Arap ve İran esâtirini kullanmıştır. Bu kaynakların başında *Şehnâme* gelir (Canım, 2021: 409).

Divan edebiyatı üzerine inceleme yapan araştırmacılara göre, bu edebiyatın önemli kaynaklarından biri mitolojidir. Öyle ki Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* adlı eserinde Divan Edebiyatının Kaynakları bölümündeki bir başlığı Tarih ve Esâtir maddesine ayırmıştır (1980). Divan edebiyatını besleyen mitolojik unsurlar çoğunlukla *Şehnâme*'den, büyük masallardan ve Arap kültüründen alınmıştır. Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar* adlı eseri bu mitolojik dünyayı anlamak için bir nevi kılavuz görevi görür. Tökel, divan şiirinde kullanılan mazmun, menkıbe, destan, efsane, fabl ve masalların divan edebiyatının arka planını oluşturduğunu dile getirir. Ayrıca, mitolojinin, bir edebî eserin kurgusunu oluşturduğunu ve eserin anlaşılmasının ancak bu mitolojik unsurları çözümlenmekle gerçekleştirilebileceğine değinir:

“Bu mitolojik figürler bazen edebî eserin içerisinde bir mazmun veya gönderme birliği şeklinde bulunur ve esas yapıya fazla tesir etmezken, bazen bu mitolojik figürler edebî eserin ana kurgusunu oluşturur. Eser tamamen bu mitolojik figüre dayanır ve o çözümlenmeden eser çözümlenemez. Edebî türler içinde, tarihî süreçte ya da günümüzde mitolojiye nasıl rastlayacağımız ise önemli bir sorudur. Epopeden romanesk romana, oradan realist romana nüfuz eden mitik karakterler, nihâî aşamada edebî eserde ya imge ya simge yahut alegori veyahut da bir mazmun suretinde görünürler ve ilk zamanlardaki aslı fonksiyonlarından büyük bir oranda sıyrılmış olurlar.” (2000: 54-55).

Divan şiirinde efsanevi, mitolojik şahıslar ve hayvanlarla ilgili başvurulabilecek sözlük çalışmalarına örnek vermek gerekirse, Nimet Yıldırım'ın *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (2008); Gencay Zavotçu'nun *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü* (2013) burada anılabilir. Mitolojik ve efsanevi kahramanları ele alan birçok makale de kaleme alınmıştır. Bu çalışmalardan başlıcaları, *Muhibbî Divanı'nda Mitolojik ve Efsanevi Kahramanlar* (Ekmekçi, 2016); *Necâti Bey Divanı'nun Mitolojik ve Efsanevi Şahısları* (Öztürk, 2017); *Sünbülzâde Vehbî Divanı'nun Acem Kaynaklı Efsanevi ve Mitolojik Şahısları* (İnciroğlu ve Alıcı, 2017); *Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler* (Yekbaş, 2010); *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı* (Erzen, 2013) adlı makalelerdir.

1. Şâhî ve Divan'ı

Şâhî ve *Divan*'ı üzerine en kapsamlı çalışma Filiz Kılıç'a aittir (2018: e-kaynak). Ozan Yılmaz da *Divan*'dan seçtiği şiirleri günümüz Türkçesi ile yayımlamıştır (2021). Bu yüzden çalışmamızın bu bölümünde verilen bilgiler, tekrara düşmemek açısından bu iki kaynaktan çok kısa olarak derlenmiştir.

Kanûnî Sultân Süleymân ve Hürrem Sultân'ın şehzâdelerinden biri olan Şehzâde Bayezid, babası gibi şiire meyletmıştır. 16. yüzyılda 36 yıllık çalkantılı bir hayat yaşamış ve kardeşi Selim ile girdiği taht mücadelesini kaybederek idam edilmiştir. Bayezid'in şiirlerinde, yaşadığı iç sıkıntısı hemen dikkat çekmektedir. Babası Muhibbî kadar kudretli bir şâir olmamakla birlikte, Şâhî'nin şiirlerindeki samimi söyleyiş göze çarpan ilk özelliklerdendir.

Şâhî'nin Farsça ve Türkçe şiirlerinde göze çarpan temalar, babası Kanuni Sultan Süleyman ile münâsebeti, özür dileme, saltanat arzusu ve zamandan şikâyet gibi konulardır. *Şâhî Divanı*'nda, şâirin yaşadığı sıkıntılar sıklıkla şiirinin temasını oluşturmuştur.

“*Divan*'da Türkçe 170 gazel, 22 murabba, 3 mesnevi, 1 tahmis, 1 nazm, 19 müfred; Farsça 17 gazel, 3 nazm ve 7 müfred mevcuttur.” (Yılmaz, 2021: 25).

2. Şâhî Divanı'nda Efsanevi Şahıslar ve Hayvanlar

Şâhî Divanı'nda Arap, Fars ve Yunan mitolojilerinde adı geçen şahıs ve hayvanlar kendilerine kullanım alanı bulmuştur. Daha çok Zerdüştlük'ün kutsal kitabı olan *Avesta*'da, Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde ve Yunan mitolojisinde yer alan bu efsanevi varlık ve şahıslar Şâhî'nin şiirlerinde benzetme, kıyas ve eleştiri amacıyla kullanılmıştır. Bu ögeler şâirin hayal dünyasını pekiştirmekte ve ifade bakımından şâire yeni seçenekler sunmaktadır.

Bu bölümde Şâhî Divanı'nda yer alan bu efsanevi unsurlar üzerinde durulacaktır. Bu unsurlar iki ana başlık altında ele alınacaktır: Efsanevi şahıslar ve efsanevi hayvanlar. İlgili beyitler, Filiz Kılıç'ın kaleme aldığı *Şâhî ve Dîvânı* (2018) adlı esere göre numaralandırılmıştır.

2.1. Şâhî Divanı'nda Efsanevi Şahıslar

Divan şiirinin muhtevasında efsanevi şahısların payı büyüktür. Özellikle Arap ve Fars mitolojisinin kahramanları, çeşitli vesilelerle şiire konu edilmiştir. Şâhî de geleneğin bir yansıması olarak bu efsanevi şahısları ustalıklı şiirlerinde kullanmıştır. Divan şâirleri yeni ve özgün ifadeler ortaya koyarken eski anlatılardan sıklıkla faydalanmıştır. Birçok beyitte gönderme yapılan bu mitolojik kişiler, Fars edebiyatındaki *Şehnâme* kaynaklı kahramanlar ya da Arap ve Yunan kökenli şahsiyetlerdir. Bu mitolojik şahıslar şâirlerin tahayyül ettiği dünyayı şiirde ortaya koymakta aracı olmuştur. Şâhî Divanı'nda sözü edilen efsanevi şahıslar şunlardır: Cem, Dârâ, İskender, Feridun, Rüstem, Hüsrev, Şeddâd, Kahramân.

2.1.1. Cem / Cemşid

Cem ya da Cemşid, İran'da hüküm süren Pişdadîyan soyunun dördüncü ve en büyük hükümdarıdır (Ögel, 2020: 374). Demiri yumuşatıp silahlar yapmada ve değerli kumaşlar üretmede ustadır. Cemşid, kendisine değerli taşlarla süslü bir taht yaptırmıştır. Tahtın üzerine bir güneş gibi oturur. Şiirlerde ışıklar saçan tacıyla ve tahtıyla da konu edilir. Halkın ona mücevherler sunduğu güne ise nevrüz adı verilir. Cem'in güçlü bir hükümdar olmasının yanı sıra üzerinde en çok durulan özelliği şarabı bulan kişi olmasıdır. Ayrıca dünyanın dört bir yanını gösterebilen bir kadehe sahip olduğu düşünülen Cem; câm-ı Cem ve câm-ı cihan-nümâ adı verilen bu kadeh dolayısıyla da şiirlere sıkça konu olmuştur (Canım, 2021: 255). Yedi çeşit maden karışımından yapılmış yedi köşeli bu efsanevi kadeh şiirlerde bazen İskender'in aynası ile karıştırılmıştır. Her ikisinin de dünyada olup biten hadiseleri gösterme gibi olağanüstü vasıfları olması bakımından divan şiirinde birlikte kullanılmıştır (Şentürk, 2017: 379, 381).

Şâhî Divanı'nda şâir, birkaç beyitte sevgilinin özelliklerini Cem'in özellikleri ile kıyaslamış ve sevgiliyi hep ondan üstün tutmuştur. Ayrıca başka beyitlerde ise Cem'in ihtişamından, büyüklüğünden söz açmış ve Cem gibi böbürlenmenin doğru olmadığından, dünya hayatının geçiciliğinden bahsetmiştir.

Bana bir kez cevâb ol gonca-femden

Cihânda yig durur bin câm-ı Cemden (Gazel 110/1)

“Bu dünyada o gonca dudaktan bana verilen bir cevap, Cem'in bin kadehinden daha üstündür.” Şâhî, Cem'in efsânevi kadehini sevgilinin dudağından çıkan tek bir söz ile karşılaştırır. Gonca, şekli ve rengi itibarıyla Cem'in kadehine benzetilir. Divan şiirinde sevgili, âşığa yüz vermemesi, onunla konuşmayarak onu muhatap kabul etmemesi gibi özellikleri ile bilinir. Aşık ise, sevgiliden duyabileceği tek bir kelimeye muhtaçtır. Sevgilinin konuşmadığı için açılmamış bir gül gibi yani gonca olan dudaklarından çıkan tek bir cevap, Cem'in âlemin dört bir yanından haber veren bin kadehinden bile daha üstündür.

Bize sâkî lebünden sun şarâbı

Gerekmez âb-ı Hızrî câm-ı Cemden (Gazel 109/2)

“(Ey) Sâkî (sevgili), bize şarabı dudağından sun. Cem'in kadehinden içilecek Hızır'ın ölümsüzlük suyu gerekmez.” Şâir ne kadeh ne de ölümsüzlük suyu ister. Zira onun için ölümsüzlük sevgilinin dudaklarındadır. Âb-ı hayat da denilen âb-ı Hızrî, içenin ölümsüz olacağına inanılan efsanevi

sudur. Üstelik bu su Cem'in tüm âlemi gösteren kadehinden sunulursa kat kat değerlidir. Ancak şâire göre, sevgilinin dudağından sunulan şarap hepsinden üstün olup diğerlerinin bir önemi yoktur.

Visâlün 'âşika yigdür habîbüm

Cihânda tâc u taht u mülk-i Cemden (Gazel 109/7)

“(Ey) sevgilim bu dünyada sana kavuşmak, Cem'in tacından, tahtından mal ve mülkünden daha üstündür.” Cem, göz alıcı parlak mücevherlerle süslü tacı ve tahtı ile bilinir. Neredeyse bin yıl tahtta kalmış çok zengin bir hükümdardır. Şâhî'ye göre bütün bunlar âşığın gözünde kıymeti olmayan şeylerdir. Âşık, sevgiliye kavuşmayı her şeyden yeğ tutar.

Ey şehensâh-ı hümâyün-baht u Cemşid-ihtişâm

Gark olurdu gözlerüm yaşına yiryüzi temâm

Odlara yanardı âhumdan bu çarh-ı nîl-fâm

Ger hayâlün olmasa bu yolda hem-râhum benüm (Murabba 7/2)

“Ey yüce talihli şahların şahı ve Cemşid kadar ihtişamlı (sevgili), ey yol arkadaşım, eğer bu yolda senin hayalin olmasaydı, yeryüzünün tamamı gözyaşlarımla boğulurdu, âhumdan lacivert gökyüzü yanar tutuşurdu.” Şâir burada sevgiliyi yücelik ve ihtişam bakımından Cemşid ile karşılaştırır.

Ol zemân kim ruhı mir'âtına nâzırdı gözüm

Cem gibi vâkıf idüm 'âleme câm-ı Cem ile (Gazel 146/4)

“Gözüm, yanağının aynasına baktığı zaman, Cem'in kadehi ile âleme vakıf olduğu gibi ben de âleme vâkıftım.” Sevgilinin yanağı divan şiirinde parlak olması bakımından aynaya, kadehe benzetilir. Şâirin Cem'in câm-ı Cem ve câm-ı cihan-nümâ adı verilen ve dünyanın dört yanını gösteren kadehine benzediği sevgilinin yanağı sayesinde, şâir de tüm âleme vâkıf olmuştur. Adeta tüm âlemi sevgilinin yanağından izleyebilmektedir. Çünkü âşık için merkezde sevgili vardır ve her şey sevgilinin etrafında döner.

Me-şev magrûr Şâhî ber-hazer bâş

Ez-ân sengî ki ber-câm-ı Cem üftâd (Farsça Şiirler, Gazel 6/5)

Beyitte “Ey Şâhî, mağrur olma! Cem'in kadehine degen taştan sakın” diyen şâir kendisine seslenerek böbürlenmesinin gereksiz olduğunu zira Cem gibi ihtişamlı bir padişahın bile geriye pek bir şey kalmadığını kendisine hatırlatmaktadır. Câm-ı Cem, Cem'in gizemli kadehidir ve saltanatın gücünü ve hâkimiyeti sembolize eder. Kadeh, yedi madenden yapılmış olup, içine bakıldığında dünyanın her tarafında yaşanan olayların görüldüğüne inanılır. Beyte göre bu kadehe bir taş gelse kadeh kırılır ve artık hiçbir şey görünmez olur adeta her şey bitmiş olur. Öyleyse yedi yüz veya bin yıl tahtta kaldığı söylenen ve bu yüzden kendinden büyük kimseyi tanımayan Cem bile bu dünyadan göçmüşse; gururlanmak, büyülenmek manasızdır. Benzer bir ifade ile dünyanın geçiciliğine vurgu yapılan; Cem, İskender ve Dârâ'nın birlikte kullanıldığı o beyit çalışmamızda “Dârâ” başlığı altında verilmiştir.

2.1.2. Dârâ

Acem hükümdarlarından Dârâ, Avrupa'da “Darius” olarak bilinir. Divan şiirinde İskender ile yaptığı savaşlar ve büyük saltanatıyla işlenmiştir. İhtişam ve ululuk sembolü olarak şiirlere sıkça konu olan Dârâ, Acem hükümdarlarından İskender tarafından öldürülmüştür (Pala, 2004: 106). Dârâ, yücelik ve azamet sembolü olmuş ve genellikle memduhun övgüsünde kullanılmış bazen de dünyanın geçiciliğini ifade ederken zikredilmiştir (Tökel, 2000: 155). Dârâ, gösteriş ve debdebesi ile meşhur olması bakımından özellikle methiyelerde ihtişam sembolü olarak kullanılır (Şentürk, 2019: 47).

'Âkıl isen gönlünü virme cihâna Şâhiyâ

Görmedi bundan vefâ İskender ü Dârâ vü Cem (Gazel 100/5)

“Ey Şâhî, aklın varsa dünyaya gönül verme. İskender, Dârâ ve Cem bile bu dünyadan vefa görmedi.” Şâhî'nin beyitlerinde Dârâ, dünyanın geçiciliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Beyitte saltanatı ve ihtişamı ile bilinen İskender, Dârâ ve Cem'den geriye hiçbir şeyin kalmadığını, dünyaya, dünya malına, makama gönül verenin sonunun zelil olacağını ifade eder. Şâir, dünya hayatının bâki olmadığını, ismi zikredilen hükümdarların bile bunca debdebeye, kibre, ihtişama rağmen dünya ile bağlarının kalmadığını dile getirir.

Ol şehensâh-ı cihânsın sen ki mislün gelmedi

Kullarunun kulu var İskender ü Dârâ gibi (Gazel 168/3)

“Sen eşi benzeri gelmemiş bir cihan padişahısın. İskender ve Dârâ gibileri, ancak senin kullarının kulu olur.” Şâhî, babası Kanûnî'yi yüceltmek için, bu beyitte babasını överek büyüklüğü ile bilinen hükümdarlardan İskender ve Dârâ gibi sultanlar, ancak senin kölelerin olabilir demektedir.

2.1.3. İskender

Kültürümüzde Büyük İskender ve İskender-i Zülkarneyn olmak üzere iki İskender'den söz edilir ve ikisi genelde tek kişi gibi anlatılmaktadır. Büyük İskender, M.Ö. III. yüzyılda yaşamış kötü ahlaklı biridir ve çok tanrılı Grek dinine mensuptur. Hatta Mısır'a kendini bir Tanrı olarak tanıtan hükümdardır. *Kuran-ı Kerim*'de Kehf suresinde 83-99. ayetler arasında anlatılan İskender-i Zülkarneyn ise, bir peygamber veya salih bir kul olarak kabul edilir (Pala, 2004: 236). Klasik şiirde bahsi geçen İskender, iki İskender'in karışımı bir şahsiyet olup ikisinin maceraları ve hayat hikâyeleri birbirine karıştırılmış ve adeta bunların ayrımı imkânsız hale gelmiştir (Canım, 2021: 298). Hz. Hızır ve Hz. İlyas ile âb-ı hayatı aramaya giden ancak kendisine bu sudan içmek nasip olmayarak karanlıklar ülkesinde kalan kişi de şiirimizde İskender olarak anılır.

Klasik Türk şiirinde övülen kişileri İskender'e benzetmek bir gelenek haline gelmiştir. İskender genellikle Dârâ ve Ferîdûn gibi büyük hükümdarlarla birlikte kullanılarak, cihangirlikleri sebebi ile padişah övgülerinde kullanılır (Pala, 2004: 237). Divan şâirinin övdüğü padişah, yeryüzünde İskender'in gerçekleştirdiğini tekrar hayata geçirecek yegâne kişidir. Tarihte yeryüzüne hâkim olmak gibi olağanüstü bir ideali gerçekleştiren bir insan modeli varsa övülen padişahın ondan aşağı kalır tarafı yoktur. Hatta o İskender'den daha üstündür (Canım, 2021: 299-300).

Kaldı şeb-i zulmetde Sikender gibi Şâhî

Ol teşne-dili lebleri hayvânım unutma (Gazel 143/6)

“Şâhî, İskender gibi karanlık gecede kaldı. Ey dudakları hayat suyu gibi olan (sevgilim), o susamış gönlü, dudakları unutma.” Beyte ilk bakışta âb-ı hayat mazmunu dikkat çekmektedir. İskender'in Hz. Hızır ve Hz. İlyas ile birlikte ölümsüzlük suyunu araması ancak İskender'in âb-ı hayatı bulamayarak karanlıklar ülkesinde kalmasına telmih yapılmıştır. Şâhî, kendisinin taht savaşını kaybetmesini, İskender'in ölümsüzlük suyuna erişememesine benzetmiştir. Kurumuş dudakları ve susamış gönlü ile karanlıklar içinde çaresiz kaldığını belirten şâir, yine de ona can verebilecek tek kişi olan babasına, beni bu karanlıkta unutma diye seslenmekte ve ondan af dilemektedir.

Sanmanuz vasl-ı nigâr u sohbet-i câm isterüz

Biz Sikender-himmetüz 'âlemde bir nâm isterüz (Gazel 56/1)

“Sevgiliye kavuşmayı ve içki sohbeti istediğimizi sanmayın. Biz âlemde İskender'in kazandığı gibi bir şân şöret isteriz.” Âlemde İskender gibi meşhur olmak, onun gibi büyük şöret sahibi olmak için uğraşyoruz diyen şâir, bir nevi kardeşi ile girdiği saltanat kavgasına da gönderme yapmaktadır. Şehzade Bayezid, ağabeyi Selim'in içki ve zinaya bulaştığını düşündüğü için zevk ü safâ düşkünü olarak görmekte ve ağabeyini Osmanlı tahtına uygun bulmamaktadır (Yılmaz, 2021: 22). Beyitte kendisinin bu tip kötü alışkanlıklarla işinin olmadığını, amacının İskender gibi adı duyulmuş büyük bir hükümdar konumuna gelmek olduğunu ifade etmektedir.

Divan'da İskender ile Ferîdûn'un bir arada kullanıldığı beyitler, çalışmamızda tekrara düşmemek adına “Ferîdûn” başlığı altında verilmiştir.

2.1.4. Ferîdûn

Ferîdûn, Cemşid'in sülalesinden olup zalim Dahhak'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiş ve 500 yıl tahtta kalmıştır. *Şehnâme*'de Ferîdûn, yeryüzü hükümdarı olarak kabul edilir ve yaşadığı çağdaki toprakların hepsine Ferîdûn'un hükmettiğine inanılır. Edebiyatta adalet, iyilik ve uzun ömrü ile anılırken memduhun övgüsünde Ferîdûn'la ilgili çeşitli sıfatlar memduha yüklenir (Canım, 2021: 271). Şâhî de bu geleneğe uymuştur:

Şeh-i gîtî-sitân şâh-ı cihânsın

Sikender-der Ferîdûn-ı zemânsın (Mesnevi 1/13)

“Cihanı zapteden, cihanın sultanısın. İskender’i paralayan, zamanın Ferîdûn’usun.” Şâhî, babası Kanûnî’yi övdüğü bu beyitte, babasını İskender’i bile tarihten silebilecek kadar yüce bir padişah olarak ele almıştır. Adaletiyle bilinen Ferîdûn’u da örnek gösterip Kanûnî’ye “zamanın en adaletlisi sensin ve senden de bana karşı öyle adaletli davranmanı isterim” demektedir.

Nedür devründe İskender Ferîdûn

Senün ey pâdişâh-ı rub’-ı meskûn (Mesnevi 1/14)

“Ey bütün kıtaların hâkimi olan padişah, senin devrinde İskender ve Ferîdûn da kimdir?” Şâhî, babasının yedi cihanda süren hükümdarlığına değinerek, senin yanında o İskender ve Ferîdûn’un adı bile anılamaz diyerek babasını son derece yüceltmektedir. Türk kaside geleneğinde devletin güçlenmesi ve İran’la yapılan savaşlar sebebiyle İran hükümdarlarının sürekli küçümsenmesi geleneğinin bir yansıması olarak Ferîdûn’u da şâirler her fırsatta memduhları yanında âciz göstermektedirler (Şentürk, 2020: 414).

Şehâ her ilde bir İskenderün var

Ferîdûn gibi yüz bin serverün var (Mesnevi 1/15)

“Ey padişah, senin her memlekette bir İskender’in var. Ferîdûn gibi yüz bin önderin var.” Şâhî, babası Kanûnî’yi övmeye şöyle devam etmektedir: “Senin hükümdarlığın öyle bir alana yayılmış ki her bir memlekette seni temsil eden İskender gibi ihtişamlı adamların ve Ferîdûn gibi yüz binlerce önderin var. Sen ise bunların hepsine birden hükmediyorsun.”

2.1.5. Rüstem

Rüstem, *Şehnâme*'de adı en fazla zikredilen efsanevi kahramanlardan biridir. Küçük yaşta kimsenin baş edemediği devleri ve yaratıkları yenmiş, savaşlarda insanüstü cengâverliği ile bilinen yarı insan yarı mitolojik bir şahsiyettir. *Şehnâme*'de Rüstem'in maceralarına geniş yer verilmiştir. 800 yıllık debdebeli hayatı ile edebiyatta yenilmezlik ve kuvvet sembolü olarak anılır. Şiirlerde, memduhun övgüsünde kişinin kahramanlık ve yiğitliğinden bahsedilirken memduh Rüstem ile kıyaslanır (Canım, 2021: 326-327). Şâhî de bir beytinde babası Kanûnî’yi överken Rüstem’i hatırlatmaktadır:

Pâdişâhum serverüm püşt-i penâhum mesnedüm

Rüstem-i meydân-ı rezm ü şeh-süvârum hoş mıdur (Gazel 27/4)

“Padişahım, önderim, sığınağım, dayanağım, savaş meydanının Rüstem’i, usta at binicisi olan sultanım iyi midir?” *Şâhî Divanı*'nda babasının saltanatını, ihtişamını ve ona olan hasretini türlü şekillerde ifade ettiği beyitlere sıkça rastlanmaktadır. Bu beytin ait olduğu gazelin matla beytine baktığımızda, sorduğu sorunun muhatabının sabâ rüzgârı olduğu görülmektedir. Şâir, konuşma edasıyla sabâ rüzgârına seslenerek babasından bir haber getirmesini istemekte ve dolaylı yoldan babasının hatrını sormaktadır. Gazel boyunca yüce sıfatlarla övdüğü babasını bu beyitte savaşta cengâverliği ile bilinen İran’ın efsanevi hükümdarı Rüstem’e benzetmiştir.

2.1.6. Hüsrev

Hüsrev, İran/Sâsânî padişahı Nuşirevân’ın torunu olup kendisi de İran’ın efsanevi hükümdarlarından. *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Hüsrev, Şîrîn’e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuş, tarihî kişiliği ortadan kalkarak tamamen efsânevî bir karakter

haline gelmiştir. Divan edebiyatında da bu kimliği ile karşımıza çıkmaktadır (Canım, 2021: 289). Şâhî de, şiirlerinde Hüsrev'i daha çok Şîrin ile birlikte anarak kullanmıştır:

Ân kıssahâ ki ez-Hüsrev ü Şîrîn mî-konend

Û hasb-i hâl-i mâ-st füsûn u fesâne nîst (Farsça Şiirler, Gazel 2/2)

“Hüsrev ve Şîrîn'den nakledilen kıssalar bizim hâlimizin ifadesidir. Boş söz ve efsane değildir.” Şâhî, *Hüsrev ile Şîrîn* mesnevisine telmihte bulunarak mesnevide yaşanan aşkın, ızdırabın, ayrılığın aynısını kendisinin de yaşadığını, bu yaşananların gerçek olduğunu dile getirmektedir.

Dem-be-dem Gülgûn-ı eşki şevk ile Hüsrev-misâl

Sîne kûhına salan Şîrîn zebânıdır gönül (Gazel 87/8)

“Ey gönül, Hüsrev gibi kanlı gözyaşını (Gülgûn) her an şevkle göğüs dağına salan onun tatlı (Şîrîn) dilidir.” Gülgûn, hem gül renkli anlamındadır hem de Hüsrev'in olağanüstü özellikler taşıyan meşhur atlarından biridir. Hüsrev, sevgilisi Şîrîn'in aşkından kanlı gözyaşları dökmekte ve bu yaşlar dağa benzetilen göğsünden aşağı akmaktadır. Bu durum Hüsrev'in atı Gülgûn'un dağ bayır gezmesine benzetilmiştir.

Koyup Hüsrev gibi Şâhî muhibbün

Benüm şîrîn zebânım kaçma benden (Gazel 114/5)

“Benim tatlı dillim (Şîrîn'im), sevgilin Şâhî'yi Hüsrev gibi bırakıp kaçma benden.” Şâhî, kendisini Hüsrev'le; sevgilisini de Şîrîn ile özdeşleştirerek, sevgilisinden ayrılmak istemediğini anlatmaktadır. Sevgilisinin onu bırakıp kaçmasından korktuğunu dile getirmektedir. Beyitte geçen “muhibbün” kelimesi Kanûnî'nin mahlası olan Muhibbî'yi de çağrıştırmakta, böylece belki şâirin babasına da bir gönderme yaptığı düşünülebilmektedir. Çünkü Şâhî, divanının genelinde babasının ihsan ve affına muhtaç olduğunu her fırsatta ifade etmektedir.

Cümle nazm ehli gulâmundur bu şîrîn nutk ile

Mülk-i nazmun Hüsrevisin ey güzel hânım benüm (Gazel 97/3)

“Ey güzel sultanım benim, şiir ülkesinin padişahısın (Hüsrev'isin). Bu tatlı dil ile cümle şiir ehli (şâir) senin kölendir.” Beyitte “Hüsrev” sözcüğünün hem mesnevi kahramanı olarak hem de hükümdar anlamıyla tevriyeli olarak ele alındığı görülmektedir. Sevgilisini güzellik ülkesinin sultanı olarak tanıtan şâir, onun tatlı dili karşısında şâirlerin âciz kaldığını, onun şîrin sözleri gibi sözler/şiirler yazamadıklarını belirtmektedir.

Dâsitân olalı dillerde bu ben hüsrev-i 'ışk

Kim anar ad ile 'âlemde şehâ kûhkeni (Gazel 161/3)

“Ey şâh, aşkın sultanı (Hüsrev'i) dillere destan olalı, bu dünyada o dağ kazanı (Ferhâd'ı) kim ismiyle anar?” Beyitte hem *Hüsrev ü Şîrîn*'e hem de *Ferhâd u Şîrîn*'e telmih yapılmaktadır. Hüsrev'in aşkı dillere destan olduğundan beri o dağları delen Ferhâd'ın adı unutulmuştur.

'İşk zevki gayrıdır Hüsrev haberdâr olmadı

Zevk u şevk ü hâlet-i Şîrîni Ferhâdı bilür (Gazel 43/2)

“(Şîrîn'in) aşk zevki farklıdır, Hüsrev'in bundan haberi olmadı. Şîrîn'in hallerini, isteklerini, zevklerini bilse bilse Ferhâd bilir.” Bu beyitte de her iki aşk mesnevisine telmihte bulunularak bir önceki beytin aksine Hüsrev yerine Ferhâd yüceltilmiştir. Divan şiirinde bazı örneklerine rastladığımız beyitlerde, Hüsrev'in aşkının yüzeyselliği vurgulanarak Hüsrev kınanmakta, Ferhâd'ın aşkı onaylanmaktadır. Hüsrev aşkın içtenliğine erememiş, Ferhâd ise fedakârlığın sembolü olmuştur (Canım, 2021: 290-291).

2.1.7. Şeddâd

İlahlık iddiasında bulunan Şeddâd, bağ-ı İrem adı verilen sahte bir cennet inşa etmesi ile bilinmektedir. Büyük bir gurur ve kibre kapılan Şeddâd, dünyanın dört bir yanından mimar ve mühendisler getirtmiş, süsleme sanatçıları toplamış; eşsiz mücevherler, kıymetli taşlar getirtmiş, eşi görülmemiş ihtişamlı saraylar, köşkler, bağlar, bahçeler, görenleri büyüleyen

eğlence yerleri yaptırmıştır. Uzun yıllar süren bu inşa çalışmalarından sonra Şeddâd ve adamları bu sahte cenneti görmeye giderlerken Tanrı tarafından helâk edilmiş ve İrem bağı da yeryüzünden kaldırılmıştır. Şiirlerimizde “Şeddâdî bina” tabiri muhteşem ve göz alıcı, sağlam binalar için kullanılan bir sıfat haline gelmiştir (Canım, 2021: 334-335).

Kasr-ı ‘ışka yine Şeddâdî temel bağlamada

Dostum bencileyin dünyede mi’ mâr kanı (Gazel 165/4)

“Dostum, Şeddâd’ın inşa ettirdiği gibi ihtişamlı sağlam aşk sarayı yapmakta dünyada benim gibi mimar nerede?” Şâir, kendisinin Şeddâd’ın İrem bağlarında çalıştırdığı, onlara sağlam ve muhteşem binalar yaptırdığı mimarlardan daha iyi bir mimar olduğunu söyler. Divan şiirinde sevgili, gönül mülkünün sultanıdır. Ve âşığın gönül sevgilinin sarayıdır. Bu nedenle sevgili için Şeddâd’ın yaptırdığı o görkemli saraydan daha iyi bir saray varsa bu, âşığın sevgili için gönül ülkesine yaptırdığı aşk sarayıdır. Bu konuda kimse şâirle boy ölçüşemez.

2.1.8. Kahramân

İran’ın mitolojik şahsiyetlerinden olan Kahramân, çocukken devler tarafından kaçırılmış ve büyütülmüştür. Bir gün suda yansımasını görünce kendisinin dev olmadığını anlamış ve onlarla savaşmıştır. Kahramân, bir gergedanın sırtına binerek insanların yaşadığı yere gelmiş ve orada birçok insanı öldürdüğü için Kahramân-ı kâtil olarak da anılmıştır. Divan şiirinde kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür (Canım, 2021: 301-302).

Eger tâc-ı cihândârî müyesser mî-şevved mâ râ

Ki tîg-i Kahramânî ber-küşâyem mülk-i dünyâ râ (Farsça Şiirler, Gazel 1/1)

“Eğer cihana hükmeden tâci kolaylıkla elde edersem Kahramân’ın kılıcıyla dünya mülkünü fethederim.” Şâhî, kahraman kelimesini tevriyeli kullanarak; eğer tahta geçip yedi cihana hükmetme şansına sahip olursam Kahramân’ın kılıcıyla yaptığı gibi/kahramanca bütün dünyaya korkusuzca hükmedebilirim demektedir.

2.2. Şâhî Divanı’nda Efsanevi Hayvanlar

Efsanevi hayvanlarla ilgili motifler, teşbihler, benzetmeler, divan şâirlerinin neredeyse hepsinin kullandığı ortak şiir malzemelerinden sayılmaktadır.

Şâhî Divanı’nda sözü edilen mitolojik hayvanlardan hümâ, ankâ, semender, ejdehâ; sevgilinin âşığa yüz vermemesi, sevgilinin âşığa çektirdiği cevr ü cefalar, sevgilinin ulaşılmazlığı, âşığın aşkının ve gönlünün yüceliği ile bağdaştırılarak kullanılmıştır.

2.2.1. Ankâ

Efsanevi kuşların en meşhuru ankâ, Kaf Dağı’nın zirvesinde köşk benzeri bir yuvada yaşadığına inanılan, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan, adı var kendi yok büyük bir kuştur (Canım, 2021: 474). Divan şiirinde sevgili, adı herkesçe çok iyi bilindiği halde kendisini görenin olmaması veya gözle görülemeyişi sebebiyle ankâya benzetilmiştir. Onun âşığa iltifat etmesi ve yakınlık göstermesi ise âşığın başına devlet kuşu konması olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında sevgiliden beklenen yardım içinde ele alınır (Pala, 2003: 34). Ayrıca ulaşılmazlığı için de söz konusu edilir. Şâhî’nin şiirlerinde de ankâ, geleneğe uygun şekilde ele alınmıştır:

Yâr-ı sâdik arayup n’eylersin ey Şâhî kim ol

Fi’l-mesel ‘ankâ gibi bir ismdür kim cism yok (Gazel 77/5)

“Ey Şâhî, sadık sevgili arayıp ne yapıyorsun? O, ankâ gibi ismi var cismi yok bir şeydir.” Yediden yetmişe yüzyıllardır herkesin dilinde dolaşan bir kuş olmasına rağmen hiç görülmemesi sebebiyle ankâ “bulunamayan” ve var olduğu rivayet edilmesine rağmen görülemeyen nesnelere hakkında sembol haline gelmiştir (Şentürk, 2016: 328). Şâhî, bu beyitte sâdik yâri aramanın anlamsız olduğunu çünkü sevgilinin ankâ kuşu gibi sadece ismen var olup kendisinin aslında var olmadığını ifade etmektedir. Divan edebiyatındaki sevgili tipi âşıkları görmezden geldiği ve onlara iyi davranmadığı için, âşıkların gözünde güvenilmez ve vefasız olarak nitelendirilir. Âşığa sadık

kalan, doğruyu söyleyen, ilgi gösteren, vefalı sevgili tipi sadece adından söz edilen ama kendisi hiç görülemeyen, ulaşılamayan ankâ kuşu gibidir.

‘İşk derler adına ‘ankâ mekânıdır gönül

Ol hümâ-yı lâ-mekânun âşiyânıdır gönül (Gazel 87/1)

“Gönül, adına aşk dedikleri ankânın mekânıdır. Gönül, o mekânsız hümânın yuvasıdır.” Şâir, gönlünü ankânın mekânına benzetmiş ve bu benzetme ile gönlünün yüceliğini ortaya koymuştur. Ankâ, Kâf Dağı’nda yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Ankânın mekânı olarak kabul edilen Kaf Dağı maddî âlemlerle madde ötesi âlem arasında bir sınır gibidir (Şentürk, 2016: 327). Şâhî, gönlünü, ulaşılmaz görülen ankâ kuşunun yuvası olarak görür. Zira gönül, tıpkı ankâ gibi ulaşılmaz olan sevgilinin mekânıdır. Gönül, hiçbir mekânı olmayan o sevgilinin (Allah’ın) yuvasıdır. Beyitte ankâ, sevgili; sevgilinin misafir olduğu yuva ise şâirin Kâf Dağı’na benzeyen gönlüdür.

Eger yârî dehed bahtem be-âyîn-i Süleymânî

Çü ins ü cin be-fermân âverem ez-Kâf ‘ankâ râ (Farsça Şiirler, Gazel 1/2)

“Süleyman gibi bahtım bana yardım ederse, insanlar ve cinler gibi Kâf’tan ankâyı da emrim altına alırım.” Beyitte, Hz. Süleyman’ın insanlara, cinlere hükmetmesi ve hayvanlarla özellikle kuşlarla konuşarak onlara boyun eğdirmesi gibi özelliklerine telmihte bulunulmuştur. Şâir, Hz. Süleyman kadar şanslı olursam, Kâf Dağı’ndaki ankâyı bile emrim altına alabilirim demektedir. Halk arasında cinler, periler ve başka efsanevi varlıkların da bu dağda yaşadığına inanılır. Ulaşılması mümkün olmayan efsanevi bir yer olan Kâf Dağı’nda yaşayan efsanevi kuş ankâyı yakalayıp emre râm etmek olacak bir iş değildir. Ancak şâir, bana saltanat fırsatı verilirse bunu bile başarırım diyerek kendine güvendiğini ifade etmektedir.

2.2.2. Hümâ

Devlet kuşu, talih kuşu ve cennet kuşu olarak bilinen hümâ, üzerinden geçtiği kişilere zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılan mitolojik kuştur. Hümâ kuşu; ankâ, simurg ve phoenix kuşları ile birbirine karıştırılmıştır. Rivayete göre, daima gökyüzünde yaşayan ve yere bazen kırk arşın yaklaşan hümânın gölgesi bir insanın başına düşerse onun taç giyeceği anlamına gelmektedir (Canım, 2021: 493-494). Şâhî, şiirlerinde hem sevgilisinin güzelliğini hem ulaşılmazlığını hümâyâ teşbih etmiş; hem de hümânın gölgesini söz konusu ederek bunun nasıl bir talih olduğundan bahsetmiştir:

Ber-hevâ-yı ân hümâ-tal’at feşândem nakd-i hod

Der-makâm-ı bî-hodî bî-per ü bî-bâlem henüz (Farsça Şiirler, Gazel 9/2)

“O hümâ gibi güzelin arzusuyla kendi nakdimi saçtım. Kendimden geçmişlik makamında henüz kolsuz kanatsızım.” Hümâ kuşu, divan edebiyatında sevgilinin güzelliği ve ulaşılmazlığı için kullanılır. Şâhî, hümâyâ benzeyen sevgilinin güzelliğinden dem vurur. Bu güzellik âşığın aklını başından almış ve ona kavuşma arzusunu artırmıştır. Sevgiliye ulaşma arzusuyla başı dönen âşık kendi gerçekliğinden uzaklaşmış, kendinden, canından vazgeçmiştir. Kendinden geçtiği noktada artık kolsuz kanatsız kalmıştır. Elinden bir şey gelmediğini ifade için bu tabir seçilmiştir. Âşık kendisini kanatları olmayan, dolayısıyla uçamayan bir kuş gibi tarif etmiştir. Bu durumda çok yüksekte uçan hümâyâ yani sevgiliye asla ulaşamayacağını fark etmenin çaresizliği ve üzüntüsü içindedir. Bu durum, Şâhî’nin asla saltanat tahtına ulaşamayacağına da bir göndermedir.

Âsumân-ı rif’atün mihr-i cihân-ârâsısın

Çarh-ı hüsnün ey hümâ-tal’at meh-i tâbânı sen (Gazel 122/2)

“Ey hümâ gibi güzel sevgili, sen güzellik göğünün parlak ayısın. Yüce gökyüzünün cihanı süsleyen güneşisin.” Beyitte şâir, sevgilinin güzelliğini hümâ ile ve yine hümânın ait olduğu yer olan gökyüzündeki güzellik unsurları ile anlatmıştır. Sevgilinin hümâ kadar güzel olması yetmezmiş gibi, aynı zamanda sevgili, güzellik gökyüzünün parlak ayı ve cihanı süsleyen

güneşidir. Parlaklık bakımından sevgiliyi andıran bu güzellik unsurları, aynı zamanda hümânın gökyüzü ve yükseklikle ilgili olması bakımındandır.

Hümâ-yı vaslun ey meh-rû ‘acebdür gökde uçarken

Salup şehbâz-ı şî'rüm dest-i tab'umdan şîkâr itdüm (Gazel 104/2)

“Ey ay yüzlü (sevgili), şiirimin doğanını şâirlik kabiliyetimin elinden saldım, kavuşma hümâsını ilginç bir şekilde gökte uçarken avladım.” Sevgili, aya benzeyen güzel yüzüyle âşığı karşısındadır. Âşık sevgiliye ilginç bir şeyden bahsetmektedir: Vuslat hümâsını gökte uçarken yakalayabilmiştir. Ve bu avı şâirlik yeteneği ile yapabilmiştir. Çünkü gerçekte hümâ kuşunun yakalanması mümkün değildir; tıpkı sevgiliyle vuslatın mümkün olmadığı gibi. Vuslat hümâsını yakalamanın tek yolu, şâirin şâirlik yeteneğini kullanarak doğana benzettiği şiiri ile onu avlamasıdır. Yani şâir, yazdığı kudretli şiiri ile sevgili ile vuslatın mümkün olduğunu, yalnızca şiir doğanı ile vuslat hümâsının avlanabileceğini dile getirmiştir. Gerçekte olmasa da şiirinde/hayalinde sevgiliye kavuşmak bile şâire yetmektedir. Ayrıca yükseklerde uçan şiir yeteneği ile şâirin şiir kabiliyetinin de son derece üstün olduğuna gönderme yapılmıştır.

Çarh-ı hüsnün mihr-i ‘âlem-tâbidur yârum benüm

Bir hümâdur evc-i istignâda dil-dârum benüm (Gazel 89/1)

“Benim sevgilim güzellik göğünün dünyayı aydınlatan güneşidir. Sevgilim, nazlanma zirvesinde bir hümâdır.” Beyitte sevgili, güneşe benzetilmiştir.

Eşsiz güzelliği, tek olması, âşığın gönlünde yüce bir makamda bulunması, âşiğe hayat vermesi, ulaşılmazlığı, bulunduğu yeri aydınlatması, şöhretinin bütün âleme yayılması, yüzünün parlaklığı, gelişle gönüllerin aydınlanması, gidişle âşığın dünyasının kararması, göz kamaştırıcı güzelliğinin yanında başka güzelliklerin sönük kalması gibi özellikleriyle divan şâirinin ana karakteri olan sevgili güneşe pek çok benzerlik arz eder (Ay, 2009: 121).

Divan şiirinde nazî işvesi hiç bitmeyen ve cilveleriyle âşığı derde sürükleyen sevgili, nazlanmada zirve yapmış ve adeta bu zirve hümâ kuşunun uçabildiği kadar çok yüksektir. Sevgili hem gökte ulaşılabilen bir güneş, hem son derecedeki nazıyla âşığı kendine yaklaştırmayan erişilmez bir varlıktır.

Dime ey dil irmedüm zıll-ı hümâyâ kim senün

Başun üzre sâye-i zülf-i siyâhî yok mıdur (Gazel 25/4)

“Ey gönül, hümâ kuşunun gölgesine varamadım deme. Senin başının üzerinde siyah saçlarının gölgesi yok mudur?” Beyitte hümâ kuşunun gölgesinin kimin başına düşerse onun talihli olacağı inancına gönderme yapılmıştır. Âşık gönlüne seslenerek, “hümânın gölgesi sana düşmedi deme, çünkü başının üstüne sevgilinin siyah saçlarının gölgesi düşmüştür” demektedir. Âşık için bundan daha fazla mutluluk olamaz.

2.2.3. Semender

Semender, ateşte yanmayan efsanevi bir hayvan olarak bilinmektedir. Sâm, ateş anlamında olup sâm-ender sözcüklerinden semender oluşmuş ve “ateş içre hâsıl” anlamını taşımaktadır (Canım, 2021: 503). Yalnızca ateşte yaşayan, ateşten çıktığı zaman ölen bu hayvanın; ateşe girdiğinde bir sıvı salgılayarak yanmaktan korunduğu rivayet edilmektedir (Pala, 2004: 399).

“Edebiyatta “semender” mazmunun kullanılması daha çok âşıkların müşebbehün-bihi olması yönüyledir. Bazı durumlarda teşbihten öte istiare ve mecazî bir anlam da kazanarak, sürekli bir şekilde aşk ateşinde yanan âşiğe veya âşığın gönlüne benzetilir. Semender kelimesinin geçtiği hemen her yerde ateş veya ateşle ilgili kelimelerin de kullanıldığı görülür. Beyitlerde âşıkların semender yaradılışı olması hayali, onların sürekli bir şekilde aşk ateşinde yanmalarından dolaydır. Fakat ateş âşıkları öldürmez, aksine semender gibi yaşamlarını sürdürebilmeleri için vazgeçilmez bir mekân hâline gelir.” (Demirel, 2000: 58).

Divan edebiyatında, âşığın kendisi veya gönlü bazen de sevgilinin çeşitli güzellik unsurları, çeşitli açılardan söz konusu edilerek semendere teşbih edilmiştir. *Şâhî Divanı*'nda iki beyitte ismi

geçen semender, âşıkların içine düştükleri aşk ateşini tasvir ederken; âşık, semendere teşbih edilerek kullanılmıştır.

Düşürüp gönlümü mihr-i rûhı sevdâsına Şâhî

Dirigâ göz göre yirüm semender gibi nâr itdüm (Gazel 104/5)

“Ey Şâhî, eyvah! Yanağının güneşinin sevdasına gönlümü düşürüp göz göre göre yerimi semender gibi ateş haline getirdim.” Âşık, sevgilinin güneş gibi parlayan, yanan yanağına gönlünü kaptırmıştır. Dolayısıyla göz göre göre kendini ateşe atmıştır. Artık âşığın gönlü alev alev yanmaktadır. Bunda en büyük pay, yine sevgilinin yakıcı güneşe benzeyen yanağına aittir. Beyitteki sevda kelimesinin bilinen manası yanında siyah renkle ilişkisi de malumdur. Bu durumda yanağa gönlü düşen âşığı, yanaktaki siyah ben olarak kabul edersek, yanağın üstündeki ben; ateş içindeki semendere benzetilir. Sevgilinin âşığa çektiği cefalar, semenderin içinde yandığı ateşe benzetilse de âşık için bu ateş, tıpkı semendere yaşam alanı olduğu gibi âşığa da hayat verir. Göz göre göre tabiri ile âşığın bu ateşte yanmaya dünden razı olduğu bellidir. Ayrıca gözün, yanağın üzerindeki konumundan dolayı yanakta olup bitene şahit olacağı da âşikârdır.

Bu cism-i nâ-tüvânum gören şerâr içinde

Sanur semenderem ben gûyâ ki nâr içinde (Gazel 148/1)

“Bu zayıf bedenimi kıvılcıklar içinde görenler, beni ateşin içinde yanan bir semender olduğumu zanneder.” Divan şiirinde âşıklar, aşk ateşinde yandıkça değerlenen ve yanıp tükenmeyen bedenlerini semendere benzetmiştir. Âşık, aşk derdi ile çektiği sıkıntı, acı ve zulümler yüzünden, için için yanmaktadır. Aşk derdi ateşle anlatılır. Âşığın bu acı ile çektiği âh, içi kıvılcıklarla dolu bir dumana benzetilir. Bunca acı ve gözyaşı âşığı bitkin düşürmüştür. Gücü kuvveti kalmayan âşık, iğne ipliğe dönmüştür. Bedeni zayıflayan âşık adeta kendisinden büyük bir acının, ateşin içinde yanmaktadır. Bu manzarayı görenler, âşığı ateşin içinde yaşadığı düşünülen semendere benzetmişlerdir. Semenderin, sadece ateşte yaşadığına ve ateşten çıkarsa öleceğine inanılır. Âşık da tıpkı semender gibi yaşamak için yanmaktadır. Çünkü âşığı hayatta tutan sevgiliye duyduğu aşk ateşidir. Âşığın sevgilinin aşkı ile yanıp tutuşması ona olan aşkını kuvvetlendirir. Bu aşkın bitmesi âşık için ölüm demektir.

2.2.4. Ejdehâ

Ejderha ya da ejdehâ, efsaneye göre nefesi ile insanları ve hayvanları çeken, ağzından alevler çıkararak geçtiği yerlerdeki bitkileri yakan yedi başlı olarak tasvir edilen çok büyük bir yılanıdır. Hint-İran mitolojisine dayanan ejderha inancında şer kaynakları temsil etmektedir. Ejderhanın, öldürülmezse bin yıl yaşayabileceği ve zararı artarsa melekler tarafından zincire vurulup Kaf Dağı'nın ardına atılacağı efsanelerde anlatılmaktadır (Canım, 2021: 487-488). Divan şiirinde yedi başlı ejderha, sevgilinin kıvrım kıvrım saçları için benzetme unsuru olarak kullanılır. Ayrıca tılsımlı hazineleri ejderhaların beklediğine inanılır (Pala, 2004: 136).

Şâhî Divânı'nda da üç beyitte söz konusu edilen yedi başlı ejdehâ, divan şiiri geleneğine uyularak sevgilinin saçlarına benzetilmiş ve hazineleri bekleme özelliği ile ele alınmıştır:

Âferîn sihr-i cihân-âşûbına ol dil-berün

Hâ deyince zülfün eyler yedi başlu ejdehâ (Gazel 4/3)

“O gönlü kendine çeken sevgilinin cihanı karıştıran büyüüne aferin! Ha deyince saçımı yedi başlı ejderhaya çevirir.” Beyitte, sevgilinin etkileyici büyüü ile âlemi alt üst eden güzelliğine vurgu yapılarak, sevgilinin isterse bir anda saçlarını yedi başlı ejderhaya çevirebilecek sihirler yapabileceği anlatılmaktadır.

Zülfünü gördüm nigârâ yedi başlu ejdehâ

Ger dir isem gün yüzüne tan mıdur genc-i nihân (Gazel 129/3)

“Ey resim kadar güzel sevgili, saçımı yedi başlı ejderha gibi gördüm. Eğer güneşe benzeyen yüzüne gizli hazine desem ayıp mıdır?” Bu beyitte de sevgilinin saçları yedi başlı ejderhaya

benzetilerek, adeta sevgilinin hazine misali parlayan güneş yüzünü bu ejderhanın koruduğu hayali kurulmuştur.

Tılısm-ı ejdehâdur hüsne zülfün

Ki olmaz bî-tılısm ey nev-cevân genc (Gazel 16/3)

“Ey genç sevgili, senin saçların güzelliğe ejderha tılısmıdır; zaten hazine tılımsız olmaz.” Toprağa gömülen yahut eski mezarlara definle birlikte yerleştirilen hazineleri korumak için türlü tılımlar yapıldığı malumdur. İnanişâ göre bu tılımlar hazineye yaklaşanların gözüne ejdehâ görünmesi suretiyle etkili olarak hırsızları kaçırmış (Şentürk, 2020: 66). Divan şiirinde sevgilinin güzelliği bir hazineye benzetilirken, yılan saçları da o tılımlı hazineyi bekleyen bir ejderhadır. Zaten rivayete göre, her hazineyi bekleyen bir yılan/ejderha, olmazsa olmazdır.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında efsanevi unsurların önemli bir yeri vardır. Divan edebiyatına konu edilen mitik unsurlar ve efsaneler daha çok Fars, Arap ve Yunan mitolojisinden alınmıştır. *Şâhî Divanı*’ndan örnek alınan mitolojik şahıs ve varlıklar daha çok sevgilinin özelliklerini ortaya koymak, memduha övgü, kıyas ve eleştiri için kullanılmıştır. Şâhî, bazı beyitlerinde hayal dünyasını çeşitli terkiplerle bu semboller üzerine bina etmiştir.

Divan şiirinde sıklıkla bahsi geçen efsânevi şahıslardan Cem, Dârâ, İskender, Feridun, Rüstem, Hüsrev, Şeddâd, Kahramân; *Şâhî Divanı*’nda rastlanılan isimler olmuştur. Şâhî tarafından kimi zaman sevgilinin güzelliğine teşbih unsuru olarak kullanılan bu kişiler, kimi zaman kendi yiğitliğini ortaya koymak için, kimi zaman da babası Kanûnî Sultan Süleyman’ın kudretini göstermek bakımından kıyas malzemesi olarak şiirlerde zikredilmiştir.

Şâhî Divanı’nda adı geçen efsanevi hayvanlar ise; ankâ, hümâ, semender ve ejderhâdır. Bu dört mitolojik hayvan, onlara nispet edilen özelliklere telmihte bulunularak şiire konu edilmiştir. Şâhî, bu özellikleri şiirlerinde söz konusu ederek teşbih ve teşhis yoluyla kendisine, şâirlik yeteneğine, yiğitliğine, babasının gücüne, sevgilinin bazı güzellik unsurlarına veya âşığın âciz hallerine değinmiştir.

Şâhî Divanı’nda, şâirin hayal dünyasının farklı âlemlere açılması için efsanevi şahıs ve hayvanların kayda değer bir yer sahibi olduğu söylenebilir. Bu unsurlar, *Şâhî Divanı*’nda divan şiiri geleneğine uygun bir şekilde kullanılmış olup farklı ve orijinal bir kullanıma yer verilmemiştir.

Kaynakça

- Ay, Ü. (2009). “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.2, s. 117-162.
- Canım, R. (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Demirel, Ş. (2000). “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlili”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10 (2), s. 43-66.
- Ekmekçi, G. (2016). “Muhibbî Divanı’nda Mitolojik ve Efsanevi Kahramanlar”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 57, s. 190-209.
- Erzen, M.R. (2013). “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev’izâde Atâyî Divanı”, *Turkish Studies*, S. 8/4, s. 835-854.
- İnciroğlu, Y.; Alıcı, G. (2017). “Sünbülzâde Vehbî Divanı’nın Acem Kaynaklı Efsanevi ve Mitolojik Şahısları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 51, s. 102-108.
- Kılıç, F. (2018). *Şâhî Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59394,sahi-divanipdf.pdf?0> Erişim tarihi: 05.01.2021.
- Levend, A. S. (1980). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Öztürk, A. (2017). “Necâti Bey Divanı'nın Mitolojik ve Efsanevi Şahısları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 52, s. 207-214.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.1., İstanbul: OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.2., İstanbul: OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.3., İstanbul: DBY OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.4., İstanbul: DBY OSEDAM.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yekbaş, H. (2010). “Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15, s. 281-300.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yılmaz, O. (2021). *Şâhî Şehzade Bayezit*, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları.